

כנס הרצליה ה-21

בנתיב ההפתעות האסטרטגיות

24-25.6.2024

נייר עמדה

חוק הגיוס וההשתמטות

ליאור אקרמן

חוקר בכיר וראש תחום החוסן הלאומי במכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), אוניברסיטת רייכמן.

תשפ"ד 2024

חוק הגיוס וההשתמטות

סוגיית אי השוויון בנטל השירות הביטחוני והלאומי בישראל, מהווה את הסמן הבולט ביותר לשסע ולקיטוב החברתי ההולך ומעמיק בחברה הישראלית מאז הקמתה. טיוטת חוק הגיוס שהונחה על שולחן הממשלה, על שינוייה, שידרוגיה והניסיונות לשפרה, העלתה מחדש על הפרק דיון ביטחוני וחברתי סוער ובסיסי המתקיים במדינת ישראל לאורך שנים רבות.

לא מדובר בעוד מחלוקת פוליטית או סעיף חקיקה הנתון בוויכוח. בעניין זה מדובר על אבן יסוד ביכולתה של החברה הישראלית לשמור על אחדות ועל נרטיב משותף המתמקד בהגנה על המדינה ואזרחיה. במדינה בה עומק והיקף השסעים והקיטוב עולים וממשיכים לעלות מעל למעבר לכל נתון סביר בקרב חברה מערבית נורמטיבית, ובאמצע מצב לחימה ומשבר עמוק בעם. דווקא בשעה זו מובילה המנהיגות הפוליטית של המדינה את העם להיקפי קיטוב ושנאה קיצוניים אף יותר כשהיא מובילה ניסיון לעגן בחקיקה את אי השוויון בנשיאה בנטל ההגנה על המדינה והשירות הלאומי עבור אזרחיה.

ככל שהדבר היה תלוי בממשלה, הרי שלא היה צורך לגעת בחוק וניתן היה להמשיך במציאות הקיימת של מתן פטור למאות אלפי אברכים משירות צבאי תוך הכבדת הנטל על אותה אוכלוסייה שכבר משרתת. אבל החוק החדש שמנסה הממשלה להעביר בימים אלו, ללא הסכמת שר הביטחון וחלק מחברי הקואליציה, מצביע בבירור על נתק מוחלט של הממשלה והעומד בראשה, מהמציאות הישראלית. בית המשפט העליון אילץ את הממשלה להגיש הצעת חוק מעודכנת וזו מצידה בחרה לנסח הצעה כזו המנותקת לחלוטין מצרכי המדינה וצה"ל, מהיבטים חברתיים ואנושיים, מהשלכות כלכליות ובוודאי מכל היבט מוסרי שהוא. הצעה זו גם לא קיבלה את תמיכת היועמ"שית לממשלה שקראה להציב בה יעדים מספרים ומדדים ברורים.

במסגרת המתווה המקורי שהוצע, יוארך שירותם של חיילי הסדיר והמילואים באופן משמעותי ושירות המילואים של מפקדים שאינם קצינים ושירותם של קצינים יוארך יוכפל בכל שנה. בנוסף, המתווה העלה את גיל הפטור ממילואים מ-40 ל-45 לחייל רגיל, ומ-45 ל-50 לקצין. לפי המתווה, חייל רגיל עשוי להיקרא במצטבר ל-3 שנים משחרורו ועד גיל הפטור, וקצין עשוי להיקרא ליותר מ-4 שנים.

מה שהמתווה המקורי לא כלל, זה התייחסות לאוכלוסיות שלא נושאות בנטל. רק 3% מהישראלים משרתים במילואים, והציבור החרדי והציבור הערבי, המהווים כשליש מאוכלוסיית המדינה, כמעט ואינם מתגייסים כלל. בחברה החרדית מתגייסים מדי שנה רק בין 6% ל-10% מהמועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים) - כ-1,200 חיילים. היקף החרדים שאינם מתגייסים מהווה כ-17% מכוח האדם הזמין לצה"ל בכל מחזור גיוס וכמובן שרוב המיועדים לשירות שאינם מתגייסים בישראל הם חרדים, על פי נתוני מבקר המדינה. לפי נתונים אלו 56% מאלו שאינם משרתים, מקבלים פטור על בסיס "תורתו אמונתו" ורק מיעוטם מקבל פטור בגין בעיות רפואיות או סיבות אחרות. גם ההגדרות של מיהו חרדי עברו שינויים רבים לאורך השנים והן קשורות להיבטים כמו: מספר שנות הלימוד בישיבה, סוג ושם המוסד שבו לומד, שילובים בין מוסדות ותוכניות חינוכיות ושונות ועוד.

לצורך השוואה נוספת נציין כי בין 83-88% מבוגרי החינוך הממלכתי (חילוניים ודתיים), מתגייסים לשירות צבאי וכ- 71% מהדרוזים בישראל מתגייסים לשירות צבאי, בזמן שמקרב החרדים, מתגייסים רק בין 6-10% מבעלי פוטנציאל הגיוס בעוד שיעור החרדים בחברה הכללית מגיע לכ- 14% ועתיד לעלות עד 21% בשנת 2043. ובכל אלו לא נכנסנו עדיין לנתוני האוכלוסייה הערבית המהווה כיום 21% מכלל אזרחי ישראל ושפוטנציאל הגיוס או השירות הלאומי בה עומד על כרבע מכלל אוכלוסייה זו ופוטנציאל המילואים שבה מגיע לכ- 110000 אלף אזרחים.

מנקודת המבט הצבאית, החוק המוצע אינו עונה על אף אחד מצרכי צה"ל ואינו נותן מענה לפערים האסטרטגיים של צה"ל בשנים הקרובות. כבר עתה לאור תוצאות מלחמת השביעי באוקטובר והיקף נפגעי הגוף והנפש, זקוק הצבא לכ-7,000 חיילים נוספים, לפחות מחציתם לוחמים. בנוסף לכך ההערכה היא כי נדרשים גם כ-7,500 קצינים ונגדים.

אי גיוס החרדים לצה"ל או לשירות לאומי אחר, אינו מהווה רק ויכוח אקדמי או תיאורטי ואידאולוגי. במצב בו מתרחבת הלחימה הרב זירתית ומורגשת התחממות משמעותית בגבול הצפון, המזרח והדרום וברקע נושפת גם איראן על שלוחותיה ושליחיה הרבים באיזור ובמצב בו כאמור חסרים לצה"ל כ-14000 חיילים, קצינים ונגדים. הרי שגיוסם של 1,200 מתגייסים חרדים בלבד בשנה, מתוך פוטנציאל של כ-12 אלף (שרק 5,000 מהם מוערכים כ"תלמידי חכמים") היה משפר באופן דרמטי את יכולות הצבא להתמודד עם האתגרים העומדים מולו. מנתוני אכ"א על גיוס חרדים למסלולים הקרביים הייעודיים עולה כי לגדוד נצח יהודה גוייסו 114 מתגייסים בלבד. לפלוגת "תומר" בגבעתי גוייסו 34. לפלוגת "חץ" בצנחנים גוייסו 23. לפלוגת "מגן נגב" בחיל האוויר גוייסו 12 בלבד ובמחלקת בני הישיבות של גולני שולבו חמישה מתגייסים בלבד. המספרים האלו רחוקים מאוד מהיעדים שהציב צה"ל לגיוס חרדים. חשוב להדגיש כי צה"ל מסוגל ומעוניין לשלב חרדים בתוכו. בתוך כך הסכים הצבא לבנות בסיסי הכשרה ייחודיים לחרדים, להקים יחידות מיוחדות המותאמות להם ולהרחיב את שיבוצם ביחידות שכבר קיימות בצבא ומותאמות לשירות חרדים, כפי שפורט לעיל.

על פי נתוני שנתון החברה החרדית לשנת 2022, ישנם כ-41000 תלמידי ישיבות בגילאי גיוס חובה. וכ-64000 תלמידי ישיבות בגילאי מילואים. מדובר באחוז דומה לאחוז הכללי של החרדים באוכלוסייה הישראלית ובהיקף מתגייסים שהיה נותן לצה"ל מענה שלם ומלא לכל צרכיו בשנים הבאות. ובו בזמן היה מוריד נטל כבד מאותן אוכלוסיות שכבר עושות שירות צבאי חובה ומילואים.

אבל לעניין הזה יש גם זווית כלכלית חשובה. על פי נתוני הכלכלן הראשי של צה"ל, כמעט כל חיילי המילואים בצה"ל הם מועסקים בשוק העבודה, כ-20% מהם עובדים בענף ההייטק ושכרם של חיילי המילואים, גבוה בכ-47% מהממוצע במשק. להגברת הנטל על אותם משרתים תהיה השפעה שלילית דרמטית על מצב המשק. ירידה במיסים, איבוד מקומות עבודה, סגירת אלפי עסקים של עצמאים ועלייה משמעותית בעלות אחזקתם בצבא לאורך זמן. המשמעות היא שהנטל הכלכלי על תקציב צה"ל והמדינה, יוכבד מאוד, בעוד מאות אלפי חרדים יוסיפו להנות מתקציבים וקצבאות ללא כל תרומה לשוק העבודה, לכלכלה הישראלית, לחברה ולביטחון.

בהיבטים החברתיים, צפוי חוק זה להרחיב את הקרע והשסעים העמוקים בחברה הישראלית. אלו כבר קיימים לאורך שנים ואף הועמקו במהלך השנה האחרונה והצפי הוא להחרפת המשבר

האזרחי עד כדי מלחמת אחים אמיתית. זאת בעוד החרדים בונים לעצמם סוג של גטו סגור ומבודד ההולך ומתרחב תוך ניסיונות להשתלט על המרחב הציבורי כולו.

חשוב להבין כי את הדילמה הזו ניתן וחייבים לפתור אולם על המדינה לעשות זאת בדרך של הידברות והתאמת מסלולי השירות לצרכי החרדים. הפערים הם עצומים בעוד מנהיגי החרדים טוענים כי רק לימוד התורה הוא זה שמאפשר לישראל לנצח במלחמה נגד האוייב, הרי שמאות אלפי חיילים נלחמים על חייהם ועל הגנת המולדת בפועל בשדה הקרב. אולם צה"ל כאמור יודע לתת מענה לגיוסם של החרדים למשימות לאומיות וביטחוניות שונות, גם באמצעות מערכים אזרחיים וגם צבאיים המותאמים להכשרתם ולשירותם של חרדים בצבא או בשירות לאומי. אולם על המדינה להיות נחושה וחזקה ולהוביל קו חד משמעי ונטול וויתורים בעניין זה.

הצעת החוק החדשה, אם כן, אינה נותנת שום מענה לצורך האמיתי של צה"ל והמדינה. היא אינה מגדירה יעדי גיוס מספריים, אינה נוקטת באמצעי אכיפה פליליים ובסנקציות ברורות נגד המשתמטים, היא עוסקת באופן כללי בצורך להקים יחידות חדשות המותאמות למתגייסים החרדים אולם אינה נותנת מענה תכנוני או תקציבי לכך והיא בעיקר משמרת את המצב הנוכחי ומנציחה את הפערים העצומים הקיימים ואת אי השיוויון בנטל, בין האוכלוסייה החרדית בישראל לאוכלוסייה הכללית.

על ממשלת ישראל להביא הצעת חוק חדשה לחלוטין. כזו הכוללת בתוכה חובת גיוס מלאה לצה"ל או לשירות הלאומי של כל בעלי פוטנציאל הגיוס בגילאים המתאימים, בין אם לשירות חובה או למילואים. על צה"ל להקים מסגרות גיוס והכשרה המתאימות לשירות החרדים בצבא כולל הפנייה לשירות לאומי במסגרות ביטחוניות ואזרחיות אחרות על פי הצורך. בנוסף לכך על המדינה להגדיר בחקיקה את העונשים והאחריות הפלילית להשתמטות משירות צבאי או לאומי ולהפסיק לחלוטין העברתם של תקציבים וקצבאות למשפחות, ארגונים או מוסדות לימוד שמעודדים השתמטות משירות או מאפשרים זאת. הנחיות היועמ"שית לממשלה והצו הזמני שהוציא בג"צ בנושא, נותנים תקווה לשינוי אפשרי, כזה שימנע יכולת לתקצב ולממן את המשך ההשתמטות משירות מכספי המדינה.

בהיעדר שינוי או מימוש של ההמלצות דלעיל, המשמעות היא התהוותו של איום אסטרטגי, לאומי, פנימי על מדינת ישראל ואזרחיה בהיבטים של פירוק החברה הישראלית על רקע פערים בלתי מתקבלים על הדעת בתחומי: החינוך, העבודה, הכלכלה והנשיאה בנטל הביטחון, העבודה והמיסים.

ליאור אקרמן - ראש תחום החוסן הלאומי במכון למדיניות ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן